

SEPARAREA TEMPORARĂ A COPIILOR DE PĂRINȚI – REALITĂȚI, RISCURI, CONSECINȚE

Margarita CĂRĂRUȘ,
Catedra Economie, Management și Psihopedagogie în
Medicină, USMF Nicolae Testemițanu

Summary

Temporary separation of children from their parents – realities, risks, consequences

Family friendly relations, the possibility of communication with parents, sensitivity needs satisfaction, safety and guardianship satisfaction are the premises of harmonious children personality development. Parental care is the basis of mental health of children and their attachment to parents has a major importance throughout their life.

In recent years the migration is started to spread out in Republic of Moldova and the most affected by this phenomenon are children whose parents leave them for a long period. Research shows that children are subjected to various social risks as lack of communication and attachment to parents which are difficult to recover. Research has revealed some of negative effects on children self-confidence, control and expression of emotions, networking and communication, insufficient development of independent living skills, etc.

To reduce the impact of separation from parents experts recommend information and awareness campaigns for parents, the development of the counseling for people caring for children with both parents abroad. Similarly, it is important to involve public authorities, civil society organizations, teachers, neighbors, relatives, friends, etc. group.

Keywords: attachment to parents, separation from parents, migration, personality development.

Резюме

Временное разделение детей от родителей – реалии, риски, последствия

Благоприятные отношения в семье, возможность общаться с родителями, удовлетворение потребностей в опеке, чувствительности и безопасности представляют собой предпосылку формирования здоровой и гармоничной личности детей. Родительская забота является основой психического здоровья, а привязанность имеет особое значение на протяжении всего жизненного цикла.

В последние годы феномен миграции граждан Республики Молдова значительно расширился, но больше всего страдают дети из временно разобитых семей, чьи родители уехали за границу на продолжительное время. Исследования показывают, что дети данной категории подвергаются множеству рискам, а отсутствие общения и родительской привязанности трудно компенсировать. Обзор литературы выявляет, что у этих детей снижается уверенность в себе, выражение и управление эмоциями (они иногда становятся агрессивными или грустными), качество взаимоотношений и общения, отсутствуют модели обучения навыкам самостоятельной жизни и т.д. Проблема требует многоуровневого подхода, который бы включал государственные органы, организации гражданского общества, учителей, соседей, расширенную семью, друзей. Предлагается использование воспитательных стратегий, практических мер, информационных и просветительских кампаний для родителей, развитие консультирования для людей, ухаживающих за этими детьми, чтобы свести к минимуму указанные негативные последствия.

Ключевые слова: привязанность к родителям, сепарация, миграция, развитие личности.

Introducere

Copiii rămași singuri acasă, ca urmare a plecării părinților la muncă peste hotare, reprezintă un fenomen des semnalat de presă. Ultimul timp expresii precum “copii lăsați în grijă”, “copii singuri acasă”, “familii temporar dezintegrate” au devenit deja uzuale. Amploarea acestui fenomen este dificil de apreciat și din cauza că nu există un mecanism precis de monitorizare a celor care nu anunță autoritățile. Actualmente se vehiculează cu diferite date în ceea ce privește migrații din Republica Moldova [4; 7].

Studiile organizațiilor internaționale, estimările oficiale, precum și cele neoficiale prezintă un număr între 500.000 și un milion de persoane emigrate. Biroul Național de Statistică atestă, în ultimii ani, o creștere a copiilor rămași fără îngrijire părintească, luați în evidență de către organele tutelare. În anul 2012, numărul acestor copii a constituit 3483 persoane, cu 23% mai mult comparativ cu 2011. În structura copiilor luați în evidență anual, predomină copiii cu vârsta între 11 și 15 ani (30,3%), copiii din mediul rural (72,0%) și băieții (52%). Motivele de bază în cazul copiilor rămași fără ocrotire părintească sunt: plecarea peste hotare a unicului sau a ambilor părinți (47% din copii), părinții sunt nedecăzuți din drepturile părintești (19,3%), părinții decăzuți din drepturile părintești (12,9%) [1]. Cifrele neoficiale, însă, sunt mult mai alarmante.

Deși problema e specifică țărilor în curs de dezvoltare, o putem regăsi și la nivelul Uniunii Europene, în special în anumite state-membre, fenomenul având o extindere variabilă. În ultimii ani, se atestă că

În România aproximativ 350000 de minori au cel puțin un părinte plecat la muncă în străinătate și circa 126000 au ambii părinți plecați [8]. În Lituania, cercetările arată că aproximativ 25% dintre emigranți au copii și majoritatea au ales să-și lase copilul în grija altcuiva. Pentru a contracara extinderea consecințelor negative, procedura privind desemnarea și stabilirea unui tutore legal pentru copii în perioada migrației părinților a fost simplificată. În Letonia, municipalitatea Daugavpils are în vedere peste 350 de cazuri în prezent (cazuri raportate de către școli) în care copiii trăiesc fără îngrijire parentală. Biroul Organizației Internaționale pentru Migrație din Letonia estimează că există câteva mii de copii care sunt lăsați în grija altor rude din cauza migrației economice a părinților. În Polonia, fenomenul a ajuns la cote alarmante în 2007, în urma intervenției publice a profesorilor din școlile primare și gimnaziale din Cracovia. După trei ani, aceeași profesori afirmă că situația este sub control, în special pentru că mulți dintre migranții polonezi s-au întors, dar și datorită activităților extracurriculare inițiate pentru copiii separați de părinți.

Rezultate și discuții

Interesul deosebit pentru problemele legate de separarea copiilor începe încă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care a dus în repetate rânduri la separări în masă ale unor copii de familiile lor, ca, de pildă, miile de copii evrei refugiați. John Bowlby, în colaborare cu Mary Ainsworth, au formulat și au consolidat aspecte conceptuale fundamentale ale teoriei atașamentului, cum ar fi:

- caracterul primordial al răspunsului caracteristic comportamental de atașare;
- îngrijirea caracterizată de sensibilitate, ca fundament pe care se construiește sănătatea psihică;
- importanța permanentă a atașamentului pe parcursul întregului ciclu de viață.

El susține cu tărie că dificultățile întâmpinate în viața reală – privarea de afecțiune, pierderea pentru care doliul nu a fost trăit, respingerea, obscurizarea, neglijarea, abuzul fizic sau sexual – reprezintă originile psihopatologiei ulterioare [2].

Teoria atașamentului descrie și integrează științific nevoia ființelor umane de a forma și a întreține legături emoționale puternice cu alte ființe umane. În esența teoriei sale, Bowlby se raporta la etologia lui Charles Darwin (cercetarea comparată a comportamentului). După anii '50 ai secolului trecut, au apărut în teorie și referințe la lucrările lui Konrad Lorenz, care realiza cercetări experimentale ale comportamentelor înnăscute ale animalelor. El făcea referiri la cercetări din *teoria învățării* care au avut loc, de exemplu,

cu pui de maimuță Rhesus (*Macaca mulatta*). Harry Harlow a descoperit următoarele: puii de maimuță caută apropierea fizică a mamei-păpușă acoperită cu blană, care însă nu îi hrănește, evitând însă contactul fizic al mamei-păpușă din sârmă, care îi hrănește, dar nu este acoperită cu blană.

Acest fapt contrazicea, după părerea lui Bowlby, teza clasică formulată de psihanaliză care, în contextul educațional, susținea că legătura dintre mamă și copilul ei este determinată, în primul rând, de hrănirea acestuia din urmă de către mama lui. Concluzia lui finală a fost că atașamentul este un comportament învățat de-a lungul evoluției speciei, care are ca rol apărarea de animalele de pradă. Chiar și adulții se simt mai siguri în apropierea unei anumite persoane sau grup, în special atunci când se află într-o situație neobișnuită. Pentru animalele tinere sau copii, atașamentul are însă o însemnătate deosebită, deoarece în cazul separării de mamă aceștia sunt expuși pericolelor.

Comportamentul atașării cuprinde diverse moduri de comportament social cum ar fi: zâmbet, țipăt, ținut strâns, târât pe burtă spre mamă, căutarea persoanei de referință etc. [5]. Aceste manifestări compun un sistem complex de comportament care este programat genetic și care se întâlnește la toți puii de mamifere, în special la om.

Manifestarea comportamentului atașării este activată în situații de alarmă sau atunci când copilul dorește apropierea fizică. Situațiile de alarmă sunt însoțite de stres emoțional, de exemplu: când distanța față de persoana de referință este prea mare, în stări de disconfort, durere sau teamă. Se manifestă, de asemenea, la reuniunea cu persoana de referință.

Apropierea scurtă, contactul vizual sau fizic de scurtă durată de persoana de referință pune capăt, în general, comportamentului atașant. După aceea, copilul se simte în siguranță și de obicei își manifestă curiozitatea (comportament explorator) pentru tot ce îl înconjoară. Nevoia de stabilire în mod repetat a contactului vizual cu persoana de referință la copii arată cât de important este atașamentul sigur pentru explorarea lumii înconjurătoare. Acești doi poli vor sta la baza dezvoltării autonomiei sănătoase a individului.

Copiii manifestă diverse tipuri de atașament. Inițial au fost descoperite trei tipuri de atașament care se cristalizează în urma interacțiunii cu persoana de referință: *sigur* (B), *nesigur-evitant* (A) și *nesigur-ambivalent* (C). Mai târziu, în cursul cercetărilor făcute pentru a ajuta copiii neglijăți grav, a fost descoperit al patrulea tip de atașament, numit *dezorganizat* (D). Acest din urmă tip se manifestă prin dificultatea sau chiar imposibilitatea de atașare a copilului față de o persoană. Aceste tipuri sunt, de fapt, strategii cu

care copiii tind să își regleze raporturile emoționale cu persoana de referință [3].

Comportamentul atașant nu rămâne stabil, ci cunoaște pe parcursul vieții anumite schimbări. La copiii mai mari și la adulți, atașarea în forma ei originală, observabilă cu ochiul liber, nu mai este atât de evidentă. Gesturile de apropiere și de îndepărtare de persoana de referință, comportamentul atașant și explorator evident dispar. Totuși, folosindu-se de bazele teoretice ale teoriei atașamentului, cercetătorii au descoperit cauzalități clare între comportamentul atașant al copilului mic și comportamentele din copilăria târzie, adolescență și maturitate. În urma experiențelor timpurii cu persoanele de referință, copilul dezvoltă un model internalizat de reprezentare, o matrice psihică ce va rămâne relativ stabilă de-a lungul întregii vieți.

Modelul internalizat de reprezentare conține experiențele timpurii ale atașamentului, precum și așteptările pe care individul le va simți în relația cu oamenii de-a lungul vieții. Aceste așteptări au ca scop anticiparea și interpretarea comportamentului persoanelor cu care subiectul intră în contact [2; 3].

Anomaliile de atașament se deosebesc de tipurile de atașament nesigur, definite ca *adaptări comportamentale dezavantajoase*, care însă nu intră în domeniul patologicului. În cazul anomaliei, se dezvoltă modele psihocomportamentale stabile, care însoțesc copilul și tânărul, având însemnătate și la vârsta adultă. Una sau mai multe rupturi de relație pot determina copilul să nu mai poată stabili relații apropiate cu nimeni sau să manifeste ambivalențe puternice în relațiile apropiate.

Allan N. Schore este de părere că la baza atașamentului se află procesele de reglare a relației dintre mamă și copilul ei mic. În special dezvoltarea emisferei drepte, care domină în primii ani de viață, este de mare importanță, aceasta fiind influențată masiv de strategia de gestionare a relației din partea mamei. Zona cortexului orbitofrontal (OFC), care dirijează afectele și înțelegerea interacțiunilor sociale sau înțelegerea afectelor proprii este cea care joacă rolul primordial în neurobiologia atașamentului. Pentru dezvoltarea corectă a acestei regiuni, interacțiunile cu persoana de referință au o importanță majoră.

S-a demonstrat, de asemenea, că durata relației pe care copilul o are cu una sau mai multe persoane de referință nu este hotărâtoare, ci contează calitatea acesteia. Bowlby era de părerea că prezența permanentă a persoanei de referință este factorul decisiv în dezvoltarea atașamentului sigur. De asemenea, el menționa că despărțirea pentru o durată mai lungă de persoana de referință este o premisă pentru dezvoltarea patologică a copilului (deprivare psihică). Acesta se referă la perioade de timp de mai multe

săptămâni și de cel puțin două luni. Dacă reuniunea cu persoana de referință are loc înainte de această perioadă, dereglările încetează, copilul fiind capabil să recupereze calitativ evoluția pierdută. Și în aceste cazuri însă, există riscul unor anomalii ascunse, care se vor manifesta mai târziu, de exemplu, predispoziția pentru depresie [10]. În cazuri de excepție, și perioadele mai scurte de despărțire pot duce la anomalii.

Despărțirile repetate de persoana apropiată declanșează mai apoi, în opinia lui Bowlby, un proces asemănător doliului, în cadrul căruia despărțirea este mai mult sau mai puțin prelucrată psihic. Această prelucrare psihică se manifestă prin căutarea (nerealistă) a persoanei dispărute, căutare însoțită de emoții de furie și agresivitate, îndreptate împotriva acesteia. Scopul procesului psihic care însoțește doliul, este de a accepta lipsa persoanei dispărute [6].

Cercetările actuale surprind consecințele negative ale migrației asupra copilului rămas singur acasă: copilul își asumă roluri grele; nu acceptă și nu respectă autoritatea persoanelor sub tutela cărora a rămas; duce dorul părinților; devine uneori agresiv; este trist; lipsește de la școală; se confruntă cu probleme de sănătate etc. [8].

Printre consecințele negative ale migrației părinților asupra dezvoltării personalității copiilor se mai numără:

- *neglijarea educației* – substimulare, instabilitatea sistemului de pedepse și recompense, lipsa de urmărire și supraveghere a situației școlare;
- *insuficienta dezvoltare a abilităților de viață independentă*, necesare pentru a face față dificultăților viitoare ca adult: independența în luarea deciziilor, încrederea în forțele proprii, abilități de management al timpului și de gestionare a banilor, controlul și exprimarea emoțiilor, relaționare și comunicare etc.;
- *însușirea deficitară a normelor etico-morale*: în absența unui model familial funcțional, a unui mediu sigur și coerent, copiii singuri acasă pot internaliza modelul de neglijare afectivă din cadrul familiei de origine, pentru a-l aplica ulterior la vârsta adultă.

Ar putea exista și cazuri cu impact pozitiv, când copiii – în mod compensator – ar fi puțin afectați (sau aproape deloc marcați de aceste evenimente traumatizante) și să devină adulți echilibrați, la limita normalității, însă cu ce eforturi și cu ce „sacrificii”?

John Bowlby era de părerea că pentru un atașament stabil este necesară relația copilului cu o persoană de referință principală (în mod normal – mama). Cercetări mai recente au demonstrat că reușita unui atașament stabil este posibilă și în cazul relației cu mai multe persoane de referință.

Deci, nu putem susține că în rol de îngrijitor/tutore este mai bine-venit cineva din familie sau din exteriorul ei, contează *calitatea relațiilor* dintre copil și persoana care-l îngrijește temporar. Contează mai mult ca această persoană să ofere sentimentul de siguranță, să nu fie schimbată frecvent pe parcursul perioadei în care lipsesc modelele primordiale (părinți, bunici). Această dinamică ar putea frustra copilul, care deja are o adaptare dificilă la noua situație socială. Multe exemple de acest fel, trăite la vârsta copilăriei, au, probabil, impact și condiționează blocaje la vârsta adultă. Desigur, ar fi bine ca aceste contacte să fie de durată și, mai ales, să fie legalizate, pentru că astfel oferă stabilitate atât pentru copii și părinți, cât și pentru societate, ceea ce conduce la așteptări clare și o oarecare ordine în sistem.

În ce privește copiii, Bowlby este de părere că o măsură preventivă este evitarea pe cât posibil a despărțirilor acestora de părinți. Dacă despărțirea este totuși inevitabilă, copiii trebuie să-și petreacă timpul într-un mediu cât mai stabil cu putință.

„Forța umană (atât a bărbaților, cât și a femeilor), care să producă copii fericiți, sănătoși și încrezători în sine, absolut nu este luată în considerație. Am creat o lume întoarsă pe dos”, susține John Bowlby. Cu alte cuvinte, așa cum o societate în care există o insuficiență cronică de alimente ar lua drept normă un nivel de nutriție foarte nepotrivit, la fel se poate întâmpla în cazul unei societăți în care părinții copiilor mici îi lasă să se descurce singuri, astfel încât această stare de fapt ar putea deveni normă.

Concluzii

1. Adolescenții și adulții tineri care sunt sănătoși, fericiți și încrezători în sine reprezintă produsul unor familii stabile, în care ambii părinți acordă mult timp și atenție copiilor lor.

2. Copiii lăsați singuri acasă sunt expuși unor riscuri ridicate de a dezvolta traume psihologice, comportament violent, consum de droguri, de a deveni victime ale diverselor forme de abuz și exploatare etc.

3. Studiile demonstrează că plecarea părinților la muncă în străinătate poate provoca anumite schimbări în psihicul copilului: de la perceperea

acestui lucru ca pe un eveniment de viață stresant, la trăirea unor experiențe psihotraumatizante. Ele sunt influențate de modul în care a funcționat familia copilului înainte de plecare și de felul în care dinamica relațiilor intrafamiliale a suferit schimbări după plecarea părintelui/părinților, de vârsta copilului, de caracteristicile psihologice ale acestuia [9] și de factorii ce țin de rețeaua de suport a familiei și, implicit, a copilului.

4. Specialiștii propun dezvoltarea unei strategii de mobilizare și intervenție la nivel local, campanii de informare și sensibilizare adresate părinților, dezvoltarea serviciilor de consiliere pentru persoanele care au în îngrijire copii cu ambii părinți plecați, precum și extinderea programelor de tipul „școală după școală”. E important ca în aceste soluții să fie incluși toți actorii – autorități publice, organizații ale societății civile, educatori și profesori, vecini, rude, grup de prieteni.

Bibliografie

1. Biroul Național de Statistică. <http://www.statistica.md/>.
2. Bowlby J. *Attachement*. În: *Attachement and loss*, ed. 2, vol. 1, London: Hogarth Press, 1982.
3. Bowlby J. *O bază de siguranță. Aplicații clinice ale teoriei atașamentului*. București: Editura Trei, 2011.
4. *Dezvoltarea psihosocială a copiilor în familiile dezintegrate din R. Moldova: cercetări și dezbateri*. În: *Impact*, buletinul CNPAC, 2005, nr. 1.
5. Harwood R., Miller S.A., Vasta R. *Psihologia copilului*, Iași: Polirom, 2010.
6. Mitrofan, I., Buzducea D. *Experiența pierderii și a durerii la copil*. Iași: Polirom, 2003.
7. *Sănătatea și dezvoltarea tinerilor*. Studiu de evaluare. UNICEF, Chișinău, 2005.
8. *Singur acasă*. Iași: Asociația Alternative Sociale, 2006.
9. Выготский Л.С. *Детская психология*. Собр. соч., т. 4, Москва, 1984.
10. *Воспитание детей в неполной семье* (перевод с чешского). Под ред. Ершовой Н.М., Москва, 1980.

Prezentat la 18.02.2014

Margarita Cărașuș, doctorand,
UPS Ion Creangă, lector univ.,
USMF N. Testemițanu
E-mail: cubismargo@mail.ru